

डॉ. सतीश धनवडे

समाजशास्त्र विभाग प्रमुख,
एस. एम. आर. के. बी. के. ए. के. महिला महाविद्यालय,
प्राचार्य टी. ए. कुलकर्णी, विद्यानगर, कॉलेज रोड, नाशिक

कु. गायत्री विलास कुंभार

एम. ए. भाग-२,
एस. एम. आर. के. बी. के. ए. के. महिला महाविद्यालय,
नाशिक

गोषवारा

कर्णबधीर बालक हा विशेष बालक आहे त्यानुसार अध्ययन व अध्यापन असणे आवश्यक आहे. भारतात पहिली कर्णबधीर मुलांची शाळा मुंबईत १८८५ साली सुरू झाली. कर्णबधीर मुलांना विशेष शाळांमधून शिक्षण घेण्याची संधी प्राप्त झाली तर त्यांच्या समस्या बऱ्याच प्रमाणात कमी होतात. विशेष शाळा कर्णबधीर मुलांसाठी आवश्यक आहेत. खास शाळेतून विविध उपकरणे व श्रवणयंत्राची सोय करून घेता येते ज्यामुळे मुलांच्या संस्कारक्षम वयात त्यांना योग्य मार्गदर्शन मिळते. खास शाळेतून मुलांच्या शिक्षणाचा पाया दृढ होणे गरजेचे आहे. पडसाद कर्णबधीर विद्यालयाची स्थापना जुलै १९९१ मध्ये आर्थिकदृष्ट्या मागास असलेल्या निशब्द विद्यार्थ्यांना ओळखण्यासाठी आणि त्यांचे पुनर्वसन करण्यासाठी करण्यात आली. विद्यार्थ्यांना आधार देण्यासाठी त्यांना स्वावलंबी बनविण्यासाठी पडसाद कर्णबधीर विद्यालय अपंग उपचार आणि पुनर्वसन केंद्र नावाच्या ट्रस्टची स्थापना १९९४ मध्ये करण्यात आली.

प्रस्तुत शोधनिबंध हा प्राथमिक माहिती स्रोतावर आधारित असून त्यामध्ये पडसाद कर्णबधीर विद्यार्थ्यांना येणाऱ्या अडचणी, शैक्षणिक समस्या, त्यांना येणाऱ्या दैनंदिन समस्या याचा आढावा घेण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

प्रमुख शब्द: कर्णबधीर मुले, कर्णबधीर विद्यालय, श्रवणयंत्राच्या वापरातील अडचणी, कर्णबधीर मुलांच्या समस्या

प्रस्तावना

कर्णबधीर मुलांना योग्य शिक्षण मिळाल्यास त्यांच्या समस्या बऱ्याच प्रमाणात कमी होतात. सुरुवातीला ते जरी थोड्याप्रमाणात मुखवाचन करू लागले आणि आपले विचार तुटक शब्दांतून मांडू शकले तरीही पालकांच्या मनावरचे दडपण कमी होते. आपलेही मुल सर्वसाधारण मुलांप्रमाणे आहे आनंदी हसरे आहेत, बोलण्याचा प्रयत्न करत आहेत हे पाहूनच पालकांना समाधान मिळते. त्यांचे मुलांबरोबरचे संबंध अधिक जवळचे होतात आणि घरात मुलाला पोषक असे प्रेमळ वातावरण निर्माण होते. श्रवणदोष हा वैद्यकीय उपायांनी बरा होत नाही तेव्हा त्याचा पुनर्वसनासाठी शैक्षणिक उपायच अंमलात आणावा लागतो. कर्णबधीर विद्यार्थ्यांसाठी स्पेशल स्कूल शिक्षणाची संधी निर्माण करून देते. विशेष शाळा कर्णबधीर मुलांसाठी आवश्यक आहेत. कारण या मुलांना कोणत्या पद्धतीने शिक्षण दिल्याने त्यांचा सर्वांगीण विकास करता येईल हे फक्त प्रशिक्षित शिक्षकालाच समजते व साध्य करता येते. खास शाळेतून विविध उपकरणे व श्रवणयंत्राची सोय करून घेता येते ज्यामुळे मुलांच्या संस्कारक्षम वयात त्यांना योग्य मार्गदर्शन मिळते. खास शाळेतून मुलांच्या शिक्षणाचा पाया दृढ होणे गरजेचे आहे.

पडसाद कर्णबधीर विद्यालयाचा इतिहास :

निसर्गाने आपल्याला अनेक गोष्टी करण्याचे सामर्थ्य दिले आहे. शरीराचा प्रत्येक अवयव काही क्रिया करू शकते. जसे बोलणे, ऐकणे, हाताने अनेक प्रकारच्या गोष्टी करणे इत्यादी काही कारणांमुळे जर एखादा अवयव अकार्यक्षम झाला तर आपण त्या अवयवाला नेमून दिलेली क्रिया करू शकत नाही. म्हणजेच आपण अपंग होतो. पडसाद म्हणजे इको ध्वनी प्रतिसाद श्रवणशक्ती कमी असलेले लोक या अर्थापासून वंचित राहतात त्यामुळे ते बोलूही शकत नाहीत आणि ते निशब्द होतात असे अपंगत्व येण्याची अनेक कारणे आहेत. कानातील एखाद्या भागाला इजा झाल्याने किंवा एखाद्या रोगामुळे कानाच्या अनेकसर्गिक विकासामुळे जन्मापूर्वी किंवा जन्मानंतर कर्णबधीरत्व येऊ शकते. कर्णबधीरत्वामुळे फक्त ऐकण्याचा दोष राहतो असे नाही तर बोलण्यावर देखील परिणाम होतो. अशा व्यक्तीचा भाषा विकासही मर्यादित राहतो. भाषा विकासाचा क्रम श्रवणापासून सुरू होतो. लहान मुलं कुटुंबातील व्यक्तीशी बोलून यशस्वी संपर्क साधायला शिकते. पण कर्णबधीरत्व असणारा बालक या क्रियेपासून दूर राहतो व त्याची भाषा दोषपूर्ण होते. शिक्षण ही बाब कान आणि डोळे यांच्याशी निगडित असते. त्याच्याशिवाय ती पूर्ण होवूच शकत नाही. बालक शिक्षकाचे बोलणे श्रवणानेच प्राप्त करीत असतो. ज्या बालकात थोडाही दोष असेल त्यांचे शिक्षण तर होणार नाही किंवा परिणामकारकता तर असणार नाही. श्रवणशक्तीचा आदान-प्रदान, मानसिक विकास आणि भाषिक विकासाचे प्रभावपूर्ण साधन आहे. मग असे दोष असणाऱ्या बालकांसाठी योग्य अशा शिक्षण व्यवस्थेचा विचार करावा लागतो.

‘पडसाद कर्णबधीर विद्यालय’ ची स्थापना जुलै १९९१ मध्ये आर्थिकदृष्ट्या मागास असलेल्या निशब्द विद्यार्थ्यांना ओळखण्यासाठी आणि त्यांचे पुनर्वसन करण्यासाठी करण्यात आली. अनेकवेळा विद्यार्थ्यांना अनेक विकार असल्याचे निदर्शनास आले. अशा मुलांच्या काही खास समस्या असतात. मुले आपणहून उघडी पडतात, पुढे जातात. बसायला, उभे राहायला, चालायला, बोलायला शिकतात. मेंदूचे हालचालीवर पूर्ण नियंत्रण असते. ह्या मुलांच्या हालचालीवर मात्र मेंदूचे नियंत्रण राहत नाही. व्यापक दृष्टीकोन पुर्ण करण्यासाठी आणि विद्यार्थ्यांना आधार देण्यासाठी, स्वावलंबी बनविण्यासाठी पडसाद कर्णबधीर विद्यालय अपंग उपचार आणि पुनर्वसन केंद्र नावाच्या ट्रस्टची स्थापना १९९४ मध्ये करण्यात आली आहे. पालक संस्था बॉम्बे पब्लिक ट्रस्ट कायद्यांतर्गत आणि महाराष्ट्र राज्याच्या समाजकल्याण विभागाच्या आयुक्तांकडे नोंदणीकृत आहे.

सुचेता ताई यांनी सिडको येथील नाशिकमधील पदसाद अपंग उपचार आणि पुनर्वसन केंद्राची स्थापना करून सन १९९१ पासून निस्वार्थपणे पदसादची सेवा केली आहे. त्यांचा जन्म पुण्यात झाला आणि त्यांच्या सुरुवातीच्या कारकीर्दीत काही वर्षे स्पास्टीक सोसायटी पुणे येथे त्यांनी काम केले. लग्नानंतर ते नाशिकला राहण्यासाठी आले आणि त्यांनी 'पदसाद कर्णबधीर विद्यालय' ची स्थापना केली. पदसाद ट्रस्टचे शिलेदार श्री. सुनिल सौंदणकर यांच्याशी त्यांनी लग्न केले आहे. सुचेता ताईंनी ५०० पेक्षा जास्त श्रवणदोष विद्यार्थ्यांना शिकविले आहे आणि त्यापैकी अंदाजे ३५० पेक्षा अधिक विद्यार्थी आता स्वयंपूर्ण आहेत. सुचेता सौंदणकर यांनी १९९१ मध्ये दोन विद्यार्थ्यांसह पदसाद कर्णबधीर शाळेची स्थापना केली. त्यांनी एक टिचर आणि केअर च्या मदतीने दहा बाय दहाच्या एका रूममध्ये दोन विद्यार्थ्यांना घेवून त्यांनी शाळा चालू केली. त्यानंतर चार वर्षांनंतर दोन टिचर, तीन सहाय्यक व ३० विद्यार्थ्यांसह त्यांनी सुरुवात केली. सुचेता सौंदणकर यांच्या प्रयत्नांमुळे शाळेला कार्यगौरव पुरस्कार, सी-न्यूज पुरस्कार, सामाजिक न्याय आणि सक्षमीकरण विभागाचा उत्कृष्ट विशेष शिक्षक पुरस्कार आणि इतर पुरस्कारांसह अनेक महत्त्वाचे पुरस्कार मिळाले आहेत. त्यांनी कर्णबधीर समस्येवर असंख्य शोधनिबंधही लिहिले आहेत. शिलांग येथील राष्ट्रीय कर्णबधीर अधिवेशनात त्यांच्या सर्वोत्कृष्ट शोधनिबंधांना सर्वोत्कृष्ट पुरस्कार मिळाला आहे.

सुचेता सौंदणकर यांनी २००० मध्ये नवीन शाळा चालू करण्यासाठी सिडको येथे त्यांनी जागा घेतली. २००२ साली भाड्याच्या बंगल्यात मुलांना शिकवित होते. त्यानंतर २००६ मध्ये त्यांनी सौजन्याने मार्समेन कंपनी शाळा स्वतःच्या स्वयंपूर्ण इमारतीत स्थलांतरीत केली आणि आजपर्यंत आठ बॅचमधील ८० विद्यार्थ्यांसह एस. एस. सी. बोर्डाचा जवळजवळ नियमित अभ्यासक्रम यशस्वीपणे पूर्ण केला आहे. आज त्यांच्याकडे ६ विशेष शिक्षक, नऊ सहाय्यक शिक्षक आणि एक भौतिक संचालक व एक शिल्प शिक्षक कार्यरत आहे.

सुचेता सौंदणकर यांनी शिक्षण देण्याची संकल्पना अगदी सोपी आहे. मोफत शिक्षण आणि दर्जेदार शिक्षण देण्यावर त्यांचा भर आहे. पदसाद येथील सर्व विद्यार्थी हे कमी उत्पन्न असलेल्या कुटुंबातील आहेत. नाशिक शहरातील झोपडपट्ट्यांमधून फिरून कर्णबधीर मुलांचा शोध घेऊन त्यांना पदसाद विद्यालयामध्ये शिकण्याची संधी उपलब्ध करून दिली जात आहे. त्यांचा मुलगा डॉ. शंतनु श्रवणदोष असलेल्या मुलांची तपासणी आणि निदान करण्यामध्ये सहकार्य करतात.

सुचेता सौंदणकर हे पदसादच्या प्रगतीमध्ये खोलवर गुंतलेल्या आहेत. त्यांनी सुमारे २०० लोकांचे मोठे कुटुंब अजूनही गुंतवून ठेवलेले आहे. प्रवर्धन उपकरणे आणि दर्जेदार सेवांचा वापर करून मुकबधीर किंवा श्रवणशक्ती कमी असलेल्या मुलांचे जीवनमान सुधारण्यासाठी त्या सतत प्रयत्नशील असतात. विशेष गरजा असलेल्या विद्यार्थ्यांना सक्षम करणे म्हणजेच आपल्या देशाला सक्षम बनविणे होय. 'पदसाद कर्णबधीर विद्यालय' अचानक चौक मध्ये सिडको येथे त्यांची स्थापना १९९१ मध्ये झाली. ही शाळा शहरी भागात आहे शाळेमध्ये १ ते ५ पर्यंतचे ग्रेड आहेत. या शाळेत मराठी शिक्षणाचे माध्यम आहे. विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणासाठी शाळेमध्ये ८ वर्गखोल्या आहेत. सर्व वर्गखोल्या चांगल्या स्थितीत आहेत. त्यात अशैक्षणिक उपकरणांसाठी इतर मोठ्या दोन खोल्या आहेत. शाळेमध्ये मुख्याध्यापक / शिक्षकासाठी स्वतंत्र खोली आहे. शाळेतील पिण्याच्या पाण्याचे स्रोत विहीर असून ती कार्यरत आहे तसेच शौचालयाचे व्यवस्थापन सुद्धा आहे. शाळेला खेळाचे मैदानसुद्धा आहे. मुलांना शाळेत शिकविण्यासाठी आणि शिकण्यासाठी नऊ संगणक आहेत ते सर्व कार्यरत आहेत.

पुरस्कार :

- धन्वंतरी फाऊंडेशन नाशिककडून कार्यगौरव पुरस्कार प्राप्त करणारे पदसाद कर्णबधीर विद्यालय पहिलेच आहे.
- श्रवणदोषांसाठी काम करणाऱ्या सर्व व्यावसायिकांसाठी राष्ट्रीय मेळावा ही पदसादद्वारे आयोजित केली जाते. जी सर्व व्यावसायिकांना एकाच छताखाली येण्यासाठी आणि त्याचे ज्ञान आणि अनुभव सामायिक करण्यासाठी मंच प्रदान करते. २०१४ मध्ये कर्णबधीरांच्या शिक्षकांची राष्ट्रीय परिषद आयोजित करण्यात आली होती.
- पदसाद कर्णबधीर विद्यालयाचे विद्यार्थी जिल्हास्तरीय आणि राज्यस्तरीय क्रिडा स्पर्धेत सक्रिय सहभाग घेत आतापर्यंत अनेक पदके मिळवली आहेत. तसेच विद्यार्थ्यांनी सात सुवर्णपदके, पाच रौप्य पदके आणि चार कांस्य पदके पटकावली असून सांस्कृतिक उपक्रम आणि विविध स्पर्धांमध्येही तितकाच सहभाग घेतला आहे. शिलांग येथे आयोजित राष्ट्रीय परिषदेत परिषदांमध्ये भाग घेऊन आणि प्रशिक्षण देऊन शिक्षक या क्षेत्रातील ताज्या घडामोडींची माहिती करून घेतात.
- श्रीमती स्मिता नेरकर, संगीता गायकवाड यांना सन २००९-१० आणि २०१०-११ मध्ये जिल्हा स्तरावर सर्वोत्कृष्ट पुरस्कार, प्राप्त झाले आहेत.

पयाभूत सुविधा :

'पदसाद कर्णबधीर विद्यालय' सर्व आवश्यक असणाऱ्या साधनांनी सुसज्ज आहे. जसे की स्पीच ट्रेनर कॉम्प्युटराइज्ड ऑडिओमीटर श्रवणयंत्र विश्लेषक गट, श्रवणयंत्र वैयक्तिक प्रणाली, श्रवणयंत्र मशीन, ल्यूप इंडक्शन सिस्टम श्रवण प्रशिक्षणासाठी संगीत वाद्य आणि ध्वनी उपचार कक्ष इत्यादी शाळेत स्वतःचे स्वयंपाकघर चालविणे ज्यात माध्यान्ह भोजन योजनेतर्गत दररोज पौष्टिक आहार दिला जातो. सर्व शाळेतील मुलांची नियमित वैद्यकीय तपासणी केली जाते. मुलांच्या औषधाची काळजी व्यवस्थितरित्या घेतली जाते.

संशोधनाची उद्दिष्टे :

- १) पदसाद कर्णबधीर विद्यालयाचे कार्य समजून घेणे.
- २) पदसाद कर्णबधीर विद्यालयातील कर्णबधीर मुलांना उपलब्ध असणाऱ्या शैक्षणिक सोयी-सुविधा व त्यांना येणाऱ्या अडचणींचा अभ्यास करणे.

संशोधन पद्धती: नाशिक शहरातील पडसाद कर्णबधीर विद्यालयाची निवड ही हेतू पुररस्पर नमूना निवड पद्धतीने करण्यात आली आहे. शाळेत एकूण बालकांची संख्या १०० आहे. त्यामध्ये ५६ मुले तसेच ४६ मुलींचा समावेश होतो. अशा प्रकारे एकूण १०० कर्णबधीर विद्यार्थ्यांचा अभ्यास करण्यात आला आहे. प्रस्तुत संशोधनासाठी अचुक माहिती गोळा करण्यासाठी मुलाखत अनुसूची तंत्राचा अवलंब करण्यात आला आहे. कर्णबधीर बालकांच्या स्थिती जाणून घेण्यासाठी निरीक्षण तंत्राचा देखील उपयोग करता केला आहे. प्रस्तुत संशोधनात तथ्य संकलन व विश्लेषण हे मुलाखत अनुसूचीच्या आधारे करण्यात आले आहेत. तथ्य संकलन व विश्लेषणाद्वारे कर्णबधीर विद्यार्थ्यांना येणाऱ्या विविध समस्या प्रश्न याचा अभ्यास केला आहे. त्याद्वारे विद्यार्थ्यांना जास्तीत-जास्त भेडसावणाऱ्या समस्या म्हणजे आरोग्यविषयक समस्या, शैक्षणिक समस्या, आर्थिक समस्या, सामाजिक समस्या या समस्यांचे विश्लेषण केले आहे.

पडसाद कर्णबधीर विद्यालयातील बालकांचा अभ्यास :

वयोगट : पडसाद कर्णबधीर विद्यालयातील वय वर्षे ५ ते ९ या वयोगटातील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण १२ % आहे. ९ ते १३ या वयोगटातील कर्णबधीर विद्यालयातील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण २४ % आहे. १३ ते १७ वयोगटातील कर्णबधीर विद्यालयातील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण २४ % आहे. १७ ते २१ या वयोगटातील कर्णबधीर विद्यालयातील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण ४० % आहे. यावरून असे दिसून येते की, १७ ते २१ या वयोगटातील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण अधिक आहे.

शिक्षण : १ ली ते ३ री मध्ये शिक्षण घेत असलेल्या कर्णबधीर विद्यार्थ्यांचे प्रमाण ४० % आहे. ३ री ते ५ वी मध्ये शिक्षण घेत असलेल्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण ३२ % आहे तर ५ वी ते ७ वी मध्ये शिक्षण घेत असलेल्या कर्णबधीर विद्यार्थ्यांचे प्रमाण २८ % आहे. यावरून असे दिसून येते. १ ली ते ३ री मध्ये शिक्षण घेत असलेल्या कर्णबधीर विद्यार्थ्यांचे प्रमाण जास्त आहे.

लिंग : पडसाद कर्णबधीर विद्यालयात शिक्षण घेत असलेल्या मुलांचे प्रमाण ५६ % आहे तर पडसाद कर्णबधीर विद्यालयात शिक्षण घेत असलेल्या मुलींचे प्रमाण ४४ % आहे. यावरून असे निदर्शनास आले की यावरून मुलांचे प्रमाण सर्वाधिक असल्याचे दिसून येते.

जात : मराठा जात असलेल्या कर्णबधीर विद्यार्थ्यांचे प्रमाण ७२ % आहे. तर मुस्लीम जात असलेल्या कर्णबधीर विद्यार्थ्यांचे प्रमाण २० % आहे व इतर जातींचा समावेश असलेल्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण ८ % इतके आहे.

मातृभाषा : मुलाखत अनुसूचीमध्ये मातृभाषेविषयी प्रश्न विचारलेला होता. यामध्ये मराठी भाषा बोलणारे ८० % कर्णबधीर विद्यार्थी आहेत. हिंदी भाषा बोलणारे १६ % कर्णबधीर विद्यार्थी आहेत व इतर भाषा बोलणारे ४ % विद्यार्थी आहेत. मराठी भाषा बोलणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण अधिक आहे.

व्यवसाय : पडसाद विद्यालयातील बालकांच्या पालकांचा व्यवसाय कोणता आहे याबाबत प्रश्न विचारला होता. यामध्ये शेतीवर आधारीत व्यवसाय करणाऱ्या पालकांचे प्रमाण २० % आहे तर नोकरी करणाऱ्या पालकांचे प्रमाण ४८ % आहे. तसेच उद्योग करणाऱ्या पालकांचे प्रमाण १६ % आहे तर इतर व्यवसाय करणाऱ्या वडीलांचे प्रमाण १६ % आहे.

श्रवणदोष : मुलाखत अनुसूचीमध्ये विद्यार्थ्यांच्या श्रवणदोषाबद्दल प्रश्न विचारला होता. यामध्ये मध्यम स्वरूपाचा श्रवणदोष असणारे विद्यार्थी २८ % आहेत. तर तीव्र स्वरूपाचा श्रवणदोष असणारे विद्यार्थी ४४ % आहेत. तसेच अतितीव्र स्वरूपाचा श्रवणदोष असणारे विद्यार्थी २० % आहेत. यावरून असे निदर्शनास येते की, तीव्र स्वरूपाचा श्रवणदोष असणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण सर्वाधिक आहे.

मुलाखत अनुसूचीमध्ये श्रवणयंत्राचा वापर करतात की नाही असा प्रश्न विचारला होता. त्यापैकी ७२ % कर्णबधीर विद्यार्थी श्रवणयंत्राचा वापर करतात. तसेच २८ % कर्णबधीर श्रवणयंत्राचा वापर करतात. तसेच २८ % विद्यार्थी श्रवणयंत्राचा वापर करत नाहीत. यावरून असे निदर्शनास येते की, श्रवणयंत्राचा वापर करणाऱ्या कर्णबधीर विद्यार्थ्यांची संख्या सर्वाधिक आहे.

श्रवणयंत्राचा वापर करण्यामध्ये अडचणी येतात का ? :

मुलाखत अनुसूचीमध्ये श्रवणयंत्र वापरण्यात अडचणी येतात का ? असा देखील प्रश्न विचारला होता. त्यापैकी ६० % कर्णबधीर विद्यार्थ्यांना श्रवणयंत्राचा वापर करताना अडचणी येतात. तसेच ४० % कर्णबधीर विद्यार्थ्यांना श्रवणयंत्राचा वापर करताना अडचणी येत नाहीत. यावरून असे निदर्शनास येते की, श्रवणयंत्राचा वापर करताना अडचणी येतात. उदा. कान दुखणे, अचानक मोठ्याने आवाज येणे, श्रवणयंत्राचा वापर अधिक झाल्यास मशीन गरम होणे इत्यादी

शिशुवृत्तीचा लाभ : ८४ % कर्णबधीर विद्यार्थ्यांना शिशुवृत्तीचा लाभ मिळतो. तसेच १६ % कर्णबधीर विद्यार्थ्यांना शिशुवृत्तीचा लाभ मिळत नाही. यावरून असे निदर्शनास येते की, शिशुवृत्तीचा लाभ मिळणारे विद्यार्थी सर्वाधिक आहेत.

शैक्षणिक समस्या: मुलाखत अनुसूचीमध्ये शैक्षणिक समस्या भेडसावतात याविषयी प्रश्न विचारला होता. त्यापैकी १०० % कर्णबधीर विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक समस्यांना सामोरे जावे लागते. यावरून असे निदर्शनास येते की, अनेकवेळा अभ्यास करताना समजून घेण्यास समस्या येतात. मुलाखत अनुसूचीमध्ये दररोजचा दिनक्रम याविषयी प्रश्न विचारला होता. सकाळी शाळेत येणे, सर्वांना नमस्ते करतात. त्यानंतर स्पीच, प्रार्थना दूपारी ३.०० वाजता शाळेतून घरी जाणे. घरी गेल्यानंतर खेळणे, अभ्यास करणे, आईला घरकामात मदत करणे, त्यानंतर जेवण करून झोपून घेणे अशा प्रकारचा विद्यार्थ्यांचा दिनक्रम आहे.

आरोग्य तपासणी: शाळेत होणाऱ्या आरोग्य तपासणीबाबत प्रश्न विचारला होता. त्यापैकी १०० % विद्यार्थ्यांची आरोग्य तपासणी वेळच्यावेळी होते. जर कोणाला काही समस्या आढळल्यास हवा तो औषधोपचार त्यांना दिला जातो.

आहार: कडधान्याचा समावेश आहारामध्ये नियमितपणे केला जातो. पालेभाज्या, कडधान्य, तसेच वरण-भात, भाजी-पोळी, पोहे-भात, पावभाजी, इडली इत्यादी गोष्टींचा आहारामध्ये समावेश होता.

शासनाकडून मिळणाऱ्या सोयी-सुविधा: कर्णबधीर विद्यार्थ्यांना शासनाकडून मिळणाऱ्या मोफत योजना या सर्व विद्यार्थ्यांना पोहचविल्या जातात. तसेच शासकीय दवाखान्यात कर्णबधीर विद्यार्थ्यांना मोफत औषधोपचार मिळतो.

दैनंदिन समस्या: मुलाखत अनुसूचीमध्ये दैनंदिन जीवनात समस्यांना सामोरे जावे लागते का? असा प्रश्न विचारला होता. त्यापैकी १०० % विद्यार्थ्यांना दैनंदिन जीवनात समस्यांना सामोरे जावे लागते इतरांची मदत घेवून काम पूर्ण करतात. श्रवणयंत्र वापरण्यास अडचणी येतात. इकडे-तिकडे जाताना, बाहेरील व्यक्तीसोबत संभाषण करताना अडथळे येतात. यावरून असे दिसून येते की, कर्णबधीर मुलांना दैनंदिन जीवनात बऱ्याच समस्यांना सामोरे जावे लागते.

संगणक प्रशिक्षण : शाळेत शिक्षण घेत असलेल्या सर्व विद्यार्थ्यांना संगणक शिक्षण दिले जाते.

विशेष तज्ज्ञ : सर्व विद्यार्थ्यांना विशेष तज्ज्ञांकडून प्रशिक्षण दिले जाते. त्यामध्ये स्पीच थेरेपी, लीप रीडिंग या गोष्टींचा समावेश होतो.

क्रिडा स्पर्धा : सर्व विद्यार्थी खेळात सहभागी होतात. परंतु ७२ % विद्यार्थ्यांनी राज्यस्तरीय क्रिडा स्पर्धेत सहभाग घेतला आहे. त्यामध्ये लांब उडी, गोळाफेक, ५०० मीटर धावणे या खेळांचा समावेश होतो.

छंद : विद्यार्थ्यांना असणाऱ्या छंदामध्ये चित्र काढणे, मोबाईलवर गेम खेळणे, तबला वाजविणे, संगणकावर चित्रे काढणे, पुस्तक वाचणे, खो-खो खेळणे, रांगोळी काढणे, नाचणे इत्यादी प्रकारच्या छंदांचा समावेश होतो. यामधून हस्तकौशल्याचा विकास होतो व विद्यार्थ्यांना नवीन गोष्टी शिकण्यास मिळतात.

संदर्भ:

१. डॉ. संध्या लिमये, 'दिव्यांगांसाठी सामाजिक सक्षमीकरण', योजना मासिक, ऑगस्ट २०१८